

УДК: 159.9.07

Бутузова Лариса Петрівна,
к.психол.н., доцент кафедри загальної, вікової та педагогічної психології
Кравчук Анастасія Олександрівна
магістрантка ННІ іноземної філології,
Житомирський державний університет імені Івана Франка
lorabutuzova@gmail.com, anastasiakravchuk184@gmail.com

ЧИННИКИ ТРИВОЖНОСТІ МОЛОДИХ ВЧИТЕЛІВ ВПРОДОВЖ ПЕРШОГО РОКУ РОБОТИ У ШКОЛІ

Постановка проблеми. Система освіти України характеризується постійною плінністю кадрів. Щороку на зміну старшим викладачам приходять молоді педагоги, перед якими стоїть завдання за короткий період часу адаптуватись до особливостей освітнього процесу та розпочати роботу за фахом. Молодий викладач стикається з рядом зовнішніх та внутрішніх чинників, які негативно впливають на його емоційний стан та викликають почуття тривоги. Актуальність цієї роботи зумовила недостатня розробка проблеми чинників тривожності сучасних педагогів-початківців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показав, що науковці вже намагались виділити головні чинники появи тривоги як у людей загалом, так і в молодих викладачів зокрема. Наприклад, Віктор Ананьєв, цитуючи у своїй праці Фредеріка Перзла, зазначає, що “тривожність виникає при зіткненні з новим досвідом, що не узгоджується з уявленнями людини, загрожує їм” [1; С.187]. Костянтин Сидоров висуває гіпотезу, що “тривожність тісно пов'язана з такими нейродинамічними й темпераментними властивостями, як слабка нервова система, невірноваженість нервових процесів, сенситивність і емоційна збудливість” [6; С.42-52]. Більш обширну класифікацію чинників впливу пропонує у своєму дослідженні Максим Москальов, стверджуючи, що під час роботи було “виокремлено показники складових тривожності молодих педагогів при входженні в організацію: психологічний, психофізіологічний, соціально-професійний” [4; С.119-123].

Мета статті полягає у виявленні головних чинників тривожності майбутніх педагогів та педагогів-початківців протягом першого року роботи за фахом.

Методи дослідження. Для досягнення мети нами було обрано метод опитування, в основі якого лежить збір інформації (вільних асоціацій) стосовно досліджуваного об'єкта (3 основні страхи педагогічної діяльності) під час безпосередньої або, в нашому випадку, опосередкованої комунікації. З метою аналізу причин появи тривожності у педагогів ми провели міні-опитування стосовно головних факторів впливу на їх емоційний стан. Респондентів було розділено на дві групи. До першої категорії ми віднесли студентів педагогічних спеціальностей, які ще не працюють за фахом, однак проходили педагогічну практику й мають певні уявлення про роботу в закладі освіти. Друга група — це молоді викладачі, які уже працюють за спеціальністю, мають реальні навички викладання та на власному досвіді зіткнулись з проблемою тривожності. Загалом у дослідженні брали участь 16 здобувачів другого бакалаврського рівня освіти ННІ іноземної філології Житомирського державного університету імені Івана Франка (хлопців - 19%, дівчат - 81%).

Виклад основного матеріалу. Перш ніж аналізувати чинники появи переживань у молодих викладачів необхідно з'ясувати, чим власне є тривожність.

Поняття “тривожність” не має єдиного чіткого визначення, саме тому ми розглянемо декілька його трактувань. Наприклад, Рената Гасанова описує тривожність як “стан людини, схильність переживати тривогу, занепокоєння та страх у специфічних соціальних ситуаціях, пов'язаних із надмірними емоційними чи фізичними навантаженнями” [2; С.212-214]. Ольга Царькова стверджує, що “тривожність – негативний емоційний стан, який у ситуаціях небезпеки проявляється в очікуванні негативного розвитку подій” [7; С.479-481]. Валерій Пічурін пропонує розглядати тривожність як “стан, який відчувається людиною як скованість, напруженість, причину якого індивід усвідомити не може. Тривожність при такому підході позбавлена статусу особливого,

самостійного соціального утворення і є, по суті, лише функцією конфлікту у соціумі” [5; С.53-59].

За робоче визначення братимемо уявлення про тривожність як своєрідний стан занепокоєння, який людина переживає напередодні важливих подій чи в не зовсім зрозумілих для неї ситуаціях. В контексті цього дослідження нас цікавитиме тривожність педагогів протягом першого року роботи та чинники, що зумовлюють появу цього стану у сучасних молодих викладачів.

Входження молодих вчителів в професію передбачає ряд важливих трансформацій майбутнього педагога, серед яких:

- засвоєння правил, норм та цінностей професії;
- формування та усвідомлення себе як суб'єкта професії;
- оволодіння психологічними якостями, необхідними для виконання своїх професійних обов'язків;
- оптимізація професійних знань, вмінь та навичок щодо психологічної готовності до діяльності в організації [3; С.42-43].

Згідно з цим, викладач-початківець не просто приходить в освітній заклад і приступає до роботи. Перед ним уже стоїть ряд складних завдань, до яких додаються труднощі, що з'являються безпосередньо після входження в професію:

- необхідність одночасно взаємодіяти з представниками різних вікових категорій та типів темпераменту;
- страх невідомості та змін, брак попереднього досвіду й незнання важливих аспектів викладання;
- контроль та оцінка роботи з боку колег, адміністрації та вищих інстанцій;
- ведення документації та значний обсяг роботи з паперами;
- хвилювання з приводу здатності застосувати отримані у закладі вищої освіти знання на практиці.

У зв'язку з викладеним вище можемо стверджувати, що молоді вчителі є досить незахищеною групою фахівців. Їм необхідно відповідати численним

вимогам, пристосовуватись до жорстких умов праці, витримувати тиск з боку колег, керівництва та учнів, опанувати тривогу щодо власної професійної спроможності.

Очевидно, що стан, в якому перебуває викладач під час входження в професію та протягом першого року роботи у ній характеризується значною тривожністю. З метою виявлення головних причин появи такого стану у педагогів ми провели міні-опитування, розділивши респондентів на дві групи: студенти, досвід яких обмежується виключно педагогічною практикою, та здобувачів вищої освіти, які уже працюють за спеціальністю.

Перед вісьмома студентами першої групи постало завдання змодельовати ситуацію входження в обрану педагогічну професію та самостійно виділити три ключові чинники тривожності, які спадають їм на думку. Результати опитування представлені нижче (табл. 1):

Таблиця 1

Рейтинг чинників тривожності студентів з досвідом педагогічної діяльності лише під час навчально-виробничої практики

№	Чинник	Кількість респондентів	Кількість у відсотках
1.	Взаємодія з учнями	6/8	75%
2.	Брак досвіду	6/8	75%
3.	Невпевненість у собі	3/8	38%
4.	Складна програма	2/8	25%
5.	Входження в педколектив	2/8	25%

Як видно із таблиці 1, 75% опитаних студентів назвали потенційних учнів основним чинником тривожності. В основному, їх хвилювало ставлення дітей до викладача (“вчителів нині не мають за людей”, “діти ... можуть молодого вчителя заклювати якщо він десь зробить помилку”) та те, що в таких умовах проводити уроки стане неможливим. Для деяких студентів учні — це не лише

чинник тривожності, а й причина категоричної відмови від подальшої роботи у цій сфері. Як зазначив один із респондентів, “я з дітьми просто не впораюся, вони мене затовчуть. Я он з одним впоратись не можу, а тут 30”. Можна це назвати страхом перед взаємодією з дітьми, породжений інстинктом самозбереження.

Точно така ж кількість студентів (75%) назвали брак досвіду однією з головних причин появи тривожності (“мене лякає недостатня кількість вмінь та навичок, щоб працювати з дітьми” або “що дітям буде нудно”).

У ході дослідження ми також з’ясували, що майбутні педагоги страждають від невпевненості в собі (38%), складної програми викладання (25%) та страху перед значно старшим колективом (25%).

Окрім цього, респонденти називали такі чинники тривожності:

- незрозумілі вимоги щодо викладання та обов’язків педагога;
- велика кількість «писанини» та конспектів;
- боязнь емоційного вигорання на робочому місці;
- завелика кількість дітей у класі;
- відповідальність викладача.

Як свідчать результати опитування, студенти, які іще не мають досвіду викладання, найбільше тривожаться через потенційний контакт з дітьми, брак досвіду, незрозумілість програми, боязнь перед колективом, та ін.

Друга група респондентів отримала досить схоже запитання. Перед ними постало завдання описати три власні страхи, з якими вони зіткнулись безпосередньо під час першого року роботи у якості викладача (див. таблиця 2).

Як було показано вище, практикуючі викладачі найбільше тривожаться через власну некомпетентність та погано виконану роботу (63%). Студенти називали це по-різному (“страх того, що діти можуть не зрозуміти мого пояснення”, “відчуття, що я могла б краще підготуватись до уроку”, “думка, що учням може бути нецікаво”, “несприйняття”), однак ми маємо підстави вважати, що в основі тривожності юних педагогів лежить саме недосконалість власного викладання.

Рейтинг чинників тривожності молодих педагогів з невеликим досвідом педагогічної діяльності

№	Чинник	Кількість респондентів	Кількість у відсотках
1.	Погана робота викладача	5/8	63%
2.	Брак досвіду	3/8	38%
3.	“Не буду знати”	3/8	38%
4.	Відповідальність	2/8	25%
5.	Результати учня	2/8	25%

Друге місце за частотою згадування (38%) належить браку досвіду та страху, що респондент не знатиме чогось та не зможе відповісти на запитання учня. Якщо про недостатній досвід ми уже згадували раніше, то тривожність через незнання предмету — це абсолютно новий чинник. Під час опитування студенти зазначали, що у них є “страх відчутти себе неосвіченим, якщо тебе запитують, а ти не знаєш слова” або “страх ... якщо учень щось запитає, а я не буду знати відповідь”.

Третє місце, згідно даних опитування, посіли такі чинники тривожності педагогів як надмірна відповідальність професії та переживання за результат учня (25%).

Безсумнівно, у ході дослідження нам вдалося виділити й інші причини тривожності молодих викладачів. Серед них:

- негатив від учнів;
- нові теми, з яких ніколи не проводили урок;
- фізична небезпека для дітей (хтось вдариться, впаде);
- недосконала навчальна програма та матеріали (“якщо мені дадуть підручник, з яким я маю працювати, чи план уроку, який я маю провести, - мені можуть не сподобатися вправи, матеріал, і тоді я просто відмовлюся проводити запропоноване”), і т.д.

Опитавши другу групу студентів ми дізнались, що до чинників тривожності педагогів, які уже працюють за фахом, належать незадоволення власною роботою, брак досвіду, незнання матеріалу, відповідальність за результати учнів та багато інших факторів.

Порівнявши результати, отримані в процесі опитування, нам вдалось з'ясувати, що чинники тривожності студентів педагогічних спеціальностей без попереднього досвіду роботи значно відрізняються від факторів, що впливають на психологічний стан їх колег, які уже працюють у навчальних закладах. Характерно, що представники першої групи найбільше переживають через потенційний контакт із дітьми та брак досвіду у взаємодії як з учнями, так і з колегами, в той час як студенти, які уже спробували себе в ролі педагога, називають такі чинники тривожності як невпевненість у виконаній роботі, уже відомий нам брак досвіду та ймовірно низькі результати своєї праці.

Висновок. Підбиваючи підсумки, можемо констатувати, що тривога — явище, надзвичайно характерне для викладачів-початківців. Незважаючи на те, що причини переживань дещо відрізняються у здобувачів вищої педагогічної освіти та педагогів-початківців, було виділено головні тригери тривожності молодих викладачів напередодні та безпосередньо під час першого року роботи за спеціальністю. Так, здобувачі вищої освіти хвилюються через брак досвіду, в той час як педагоги-початківці переживають стосовно ефективності власної роботи. Майбутні педагоги бояться контакту зі сферою викладання та з самими учасниками навчального процесу, а ті, хто вже активно включився у педагогічну діяльність, більше переживають за саме викладання, його ефективність і сприйняття матеріалу учнями. Однак слід зауважити, що в обох випадках респонденти скаржилися на брак досвіду та певні сумніви у власних силах.

Проведене дослідження не претендує на виділення універсальних чинників тривожності молодих викладачів. Тому досить перспективним нам видається аналіз взаємозв'язку тривожності молодих педагогів з їх особистісними характеристиками.

Список використаних джерел

1. Ананьев В.А. Основы психологии здоровья. Книга 1. Концептуальные основы психологии здоровья / А.В. Ананьев. - СПб.: Речь, 2006. 384 с.
2. Гасанова Р.Р. Стрессовые ситуации студентов в процессе обучения в вузе / Р.Р. Гасанова // Гуманитарные, социально-экономические и общественные науки, 2015. № 8. С. 212-214.
3. Москальов М.В. Дослідження стану тривожності молодих педагогів при входженні в освітню організацію / М.В. Москальов // Наука і освіта, 2014. № 7. С. 119-123.
URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/6390/1/Moskaliiov.pdf>
(дата звернення: 11.12.2021).
4. Москальов М.В. Специфіка експектацій фахівців при входженні в організацію / М.В. Москальов. К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2014. С. 42-43.
5. Пічурін В.В. Копінг-стратегії студентів і психологічна готовність до професійної праці / В.В. Пічурін // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту, 2015. № 2. С. 53-59.
6. Сидоров К.Р. Тревожность как психологический феномен / К.Р. Сидоров // Вестник Удмуртского университета. Серия 3. Философия. Социология. Психология. Педагогика, Вып. 2, 2013. С. 42-52. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/trevozhnost-kakpsihologicheskiiy-fenomen/viewer>
(дата звернення: 8.12.2021).
7. Царькова О.В., Радченко С.В. Теоретичні аспекти прояву психологічного феномену тривожності / О.В. Царькова, С.В. Радченко // Актуальні проблеми психології, 2015. Т. 7. Вип. 38. С. 479–491.